

מפי השמועה

עיונים, חידודים, פנינים וידיעות נכבדות בפרשת שבוע ועניני דיומא

שביעי של פסח תשפ"ו • שנה ה' • גליון קצ"א

לעילוי נשמת א"מ הרב רבי אליעזר ב"ר דוד זצ"ל נלב"ע ליל ש"ק בשלח י"ז שבט תשפ"א

לברך מדין זכין לאדם

מעשה בבעל תשובה שהגיע למרן הג"ר עזריאל אויערבאך שליט"א בשאלה כדלהלן: הוא זכה לחזור בתשובה, ואילו אביו עדיין לא, ואביו אומר לו שהוא אינו מתערב לו כלום בעניניו, ולא אכפת לו שיקיים לעצמו מצוות, רק שלא יבקש ממנו שום דבר בענינים אלו. והנה הבן רוצה לבדוק חמץ לאביו לפני פסח והבן עצמו לא מתכוין לשהות בבית אביו בחג הפסח כך שכל מה שהוא בודק זה רק כדי לזכות את אביו ולהצילו מאיסור חמץ בפסח. ושאל הנ"ל האם הוא יכול לברך על בדיקה זו, דשליח מברך [עי' מ"ב תלב י'], אבל כאן הרי אביו לא מינה אותו להיות שלוחו, וכל הבדיקה שלו היא רק מדין זכין [עי' רמ"א י"ד שכח ג' לגבי להפריש חלה לאחרים מדין זכין].

והג"ר עזריאל שאל את חמיו מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל, והשיב הגר"ש: שיכול לברך, דגם כשעושה מצוה מדין זכין יכול לברך על זה. [ויש בזה חידוש שאומרים זכין על מעשה מצוה, ולא רק על חלות של קנינים].

ובקובץ 'אליבא דהלכתא' (גל' פא עמ' כא) מובא שיעור בענין זה מהגר"ע אויערבאך שליט"א ושם מביא שמרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל הביא ראיה שאפשר לברך כשעושה מצוה לחבירו בלי רשותו ורק מדין זכין, מהא דאיתא בשו"ע (תקכ"ז) לגבי עירוב תבשילין שגדול העיר מערב על מי ששכח או נאנס מבני עירו ולא עירב. וכתב ע"ז בביה"ל (ד"ה ומצוה) שגם אם גדול העיר כבר עירב לעצמו יכול לערב שוב על בני עירו, אלא שלגבי ברכה יש להסתפק אם יכול לברך כיון שאין ידוע לו בודאי אם יהיה משהו שישכח ויצטרך לעירוב זה.

ודייק הגר"ש מזה דאבל אם ידוע לו שיש אחד ששכח לערב יכול לברך הגם שהוא לא מינה אותו להיות שלוחו לערב עבורו, ומשמע דמדין זכין אפשר לברך, עכ"ד הגר"ש.

עוד דן שם הג"ר עזריאל שיכול הבן לברך גם מדין ערבות, דהיינו שכיון שיש עליו ערבות לבדוק לאביו מדין כל ישראל ערבים, יכול לברך ע"ז [עי' מ"ב תמג יד דכל ישראל ערבים לבער חמץ של אחר].

[הג"ר מנחם כהן שליט"א מר"י נתיב הדעת ציין שדברי מרן הגר"ש"א כאן מתאימים לדבריו בקובץ תשובות (ח"א סי' קעז) שם דן הגר"ש לגבי שליח בית דין שנסע לחו"ל וקיבל גיטין להיות שליח להולכה מבעלים שחלקם אינם שומרים מצוות, ומת השליח, ומאריך הגר"ש לדון אם יכול הב"ד למסור את הגט לאשה מדין זכין לבעל שמציל אותו מאיסור להינשא מצד חדר"ג ועוד. והגר"ש מסיק דהיכא שברור לב"ד שזה זכות יכולים למסור את הגט לאשה משום זכין. ושם (באות יא) מביא הגר"ש שדעת העין יצחק (אה"ע סי' מו) שהיכן שיש בזה הצלה לבעל מאיסור מועיל זכיה אפי' כשצווח שאינו רוצה, ע"ש].

אמנם בכתבי קהלות יעקב מנחות (סי' כג) כתב דלא ככל הנ"ל, שכתב לגבי מי שקובע מזוזה בבית של חפשי שמקיים בזה מצוה

שמזכה אותו במצות מזוזה, אבל שלא יברך ע"ז מכיון שהוא לא שליח של הבעה"ב, דמזוזה חובת הדר ואי אפשר לומר ע"ז וצונו, ע"ש, ועי' מנחת שלמה (ח"ב סי' נו), ועי' דרך אמונה רפ"ד תרומות בבה"ל.

ונראה עוד, דבדיקת חמץ שאני משאר מצוות דנאמר בו חידוש, דהנה כתב המ"ב (תלב ח') דמעיקר הדין אפשר לסמוך בבדיקת חמץ גם על נשים ועבדים וקטנים אלא שמ"מ לכתחילה נכון שלא לסמוך עליהם דחיישינן שמא יתעצלו ולא יבדקו יפה, ובשעה"צ שם ביאר טעמו דבדיקת חמץ הוא דרבנן והימנוהו רבנן בדברנן. והקשה בשו"ת אבן ישראל להגר"י פ"י ש"ל (ח"ט עמ' צד) הרי קטנים לאו בני שליחות ניהו ונמצא שהוא לא קיים מצוות בדיקה והניח בקושיא.

ובספר שבות יצחק (נר שבת עמ' קלא בהערה) כתב ששמע ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל דבבדיקת חמץ עיקר המצוה היא התוצאה שהבית יהיה בדוק, ולא המעשה, ולכן מועיל גם ע"י קטן, עכ"ד, וכ"כ עוד הרבה אחרונים. ולפ"ז נראה לומר דכיון שהמצוה היא לא בעצם המעשה, יותר שייך בזה גם שאחר יבדוק עבורו מדין זכין ויברך ע"ז, דהעיקר שהמצוה התקיימה ואין צריך כל כך לזה למינוי שליחות דכל התורה.

שאלה לחידודי

איזה הלכה בהל' מזוזה רמוזה בפרשת קרבן פסח שבפר' בא.

אותנו ולא אתכם

ידועה השאלה מה ההבדל בין הבן החכם לבן הרשע, דכמו שהרשע אומר מה העבודה הזאת לכם והוציא עצמו בזה מן הכלל, גם הבן החכם אומר מה העדות והחוקים אשר צוה ה' א' אתכם, ונאמרו בזה ביאורים רבים.

ויש לציין דבאמת בירושלמי בפרק ערב פסחים (פ"י ה"ד) [בירושלמי (במהדורת עוז והדר) נקרא פרק זה: ערב פסחים ולא ערבי פסחים, ועי' בבבלי תוס' פסחים צט:] כתוב אצל הבן החכם שאומר "אותנו", וז"ל הירושלמי: "בן חכם מהו אומר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלו קינו **אותנו**"... ע"כ. וכן גרס במכילתא ס"פ בא, וכ"כ הרמב"ם בסדר ההגדה.

והפני משה בירושלמי מסביר שאצל הבן החכם הגמ' שינתה מלשון הפסוק, דבפסוק באמת כתוב אשר צוה ה' אלקינו "אתכם", ובגמ' שינו וכתבו "אותנו". ומבאר דהטעם הוא: "דהחכם ניכר בשאלתו, ואינו רוצה לומר אתכם, ואומר אותנו שלא להוציא עצמו מן הכלל"..." וע"ש בהמשך דברי הפנ"מ.

יצוין, עוד שהמקור למימרא זו בהגש"פ כנגד ארבעה בנים דברה תורה אחד חכם וכו' הוא בירושלמי בפסחים שם.

טיפש ולא תם

עוד בירושלמי בפרק ערב פסחים (ה"ד) כנגד ארבעה בנים

דיברה תורה... בן חכם בן רשע בן "טיפש"... ומבואר שהירושלמי כותב בן טיפש ולא תם כפי שכתוב אצלנו בהגדות. וכ"כ הרמב"ם (בהל' חומ"צ ז' ב'), אבל בסדר ההגדה הרמב"ם כן כתב תם.

וראיתי לאחד האחרונים שכתב שזה ודאי שהירושלמי לא מיירי בבן טיפש לגמרי דבבן שכזה אין כלל מה לדבר ולהסביר לו. וראה בירושלמי תרומות (פ"א ה"א דף ד.) יש לשון: "שוטה שבשוטים"... ולפ"ז י"ל דכאן בפסחים הירושלמי מיירי בטיפש קצת.

בהגדה של פסח 'מענינה של תורה' כתב לבאר הירושלמי, דידוע חכמתם ופקחותם של ילדי ירושלים [וכדאיתא בפתיחה למדרש איכה], ולכן לא יכלו אנשי ירושלים להבין איך יתכן שאחרי שרואה כאלו ניסים גדולים יבוא הבן וישאל שאלת תם: "מה זאת"... ואם בכל זאת ישנו בן כזה, הוא אינו תם אלא טיפש.

ובהגש"פ 'טעם ודעת' למרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א כתב שהירושלמי נתכוין לרמז בזה שבזמן שיש רשעים כאן באר"י, אסור לאדם צדיק להיות תם ולהתנהג בתמימות יתרה ביחס לאותם רשעים, אלא צריך להבין את אשר לפניו ולפעול עמם בהתאם, ואם בכל זאת הוא נוהג בתמימות הוא טיפש.

ונוסיף שמובא שמרן הגר"מ שך זצוק"ל התלונן על רב פלוני בעניני דת, הצדיק אותו השומע שרב זה הוא תמים, אמר לו הרב שך: להיות תמים לפעמים זו עבירה גדולה... דהרי כל אחד בעסקים האישיים שלו הוא כלל לא תמים...

"אחד" ו"אחד"

ובענין זה מסופר (בספר תורות ועובדות מבית רבותינו עמ' רלג) שפעם דיבר הרה"ק רבי יואל מסטמאר זצוק"ל עם אחד הרבנים בענין פירצות הדור, ניסה הרב להשתמט באומרו שאינו מבין בענינים אלו.

אמר לו רבי יואליש הנה בהגש"פ אומרים כנגד ארבעה בנים וכו' אחד חכם אחד רשע אחד תם וכו', ויש לשאול מדוע כתוב בלשון "אחד" ו"אחד" היה לו לכתוב הראשון חכם השני רשע השלישי תם וכו'. אלא צ"ל דבעל ההגדה בא לרמז שלא מדובר כאן בארבעה אנשים שונים, אלא באדם "אחד" אשר מתנהג בכמה פנים, שלפעמים הוא "חכם לכשירצה" ולפעמים מעמיד פני תם שאינו מבין מה שמדברים איתו, הכל לפי הענין.

לא תתגודדו

שאלה מעניינת מצינו בירושלמי בפסחים (פ"י סוף ה"ד) ולפי פירוש הרידב"ז שם, דבגמ' שם איתא כנגד ארבעה בנים דיברה תורה אחד חכם אחד רשע וכו' ומבואר שלכל אחד עונה האב תשובה שונה, ומקשה ע"ז הירושלמי דבזה שהאב עונה לכל אחד תשובה אחרת הוא עובר בזה על לאו ד"לא תתגודדו". ומתרצת הגמ' שזה כמו בפורים שיש פסוק מיוחד 'משפחה ומשפחה' שלומדים מזה דכל משפחה וכל עיר נוהגים כל אחד לפי ענינו, כך גם בארבעה בנים ריבתה התורה מפסוקים שצריך להשיב לכל בן לפי ענינו ולכן אין בזה לא תתגודדו, ע"כ כפי שמפרש הרידב"ז שם. וזה חידוש שהיה לגמ' ה"א שיש לא תתגודדו כשעונה תשובה שונה לכל בן.

ועי' שו"ת הרידב"ז (ח"ג סי' תתקיב) שכותב שאם מקצת הציבור קוראים קריאת שמע בקול רם ומקצתם בלחש יש בזה משום לא תתגודדו.

בשמחה רבה

בתפילת שחרית ב"אמת ויצ"ב" אומרים על קריעת ים סוף:

משה ובני ישראל לך אמרו שירה בשמחה רבה ואמרו כולם, וכן אומרים בתפילת מעריב. ובספר הדר יעקב להגאון הגדול רבי יעקב חיים סופר שליט"א (ח"ב סי' כב ג') העיר מנלן שאמרו את השירה בשמחה רבה.

והביא מהאבודרהם (ברכות קריאת שמע שלאחריה) שכתב: "בשמחה רבה ע"ש (שמות טו כ') [ותקח מרים הנביאה... ותצאן כל הנשים אחריה] בתופים ובמחולות, וכתב (תהלים קה מג) ויוציא עמו בששון ברנה את בחיריו. וסמך שירה אצל שמחה על שם (בראשית לא, כז) בשמחה ובשירים לפי שזה תלוי בזה, עכ"ל, וכ"כ בספר פירוש התפילות והברכות לרבי יהודה בר יקר רבו של הרמב"ם (בדף לד ובדף פד), ע"ש שביאר יותר. ואמנם קצת צ"ב דהפסוק ויוציא עמו בששון מיירי באופן כללי על יציאת מצרים, ולא דוקא על קריעת ים סוף.

והגר"ח סופר עצמו ביאר לפי הפסוק בתהלים (סו ו'): "הפך ים ליבשה בנהר יעברו ברגל שם נשמחה בו", דהיינו שבקר"ס ראו שהקב"ה הפך ים ליבשה, ובנהר עברו ברגל, ונהר הוא כינוי לים בלשון מליצה, דמצינו ים שנקרא נהר כמש"כ ביונה (ב' ד') ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסובבני, ומכאן זה שמחו בה'. אמנם עדיין יש מקום להעיר דמצינו שהיה שם שמחה, אבל מהיכן המקור לשמחה "רבה".

ונראה סמך לזה ממש"כ הדרישה (תצ): "מורי ורבי כתב שמצא כתוב במהר"ל שלו בשם מהר"ש שביום שביעי של פסח יאמר בתפילה ובקידוש יום שמחתנו לפי שהכל שמחים שהמצריים נטבעו בים", ע"כ. וכ"כ בחק יעקב (תצ ט'): "וכתב מהר"ל וי"א [בשש"פ] זמן שמחתנו משום שמחת טביעת מצרים", עכ"ל, וע"ש בח"י עוד. ומבואר בזה דלא סתם שיש שמחה על קר"ס אלא שזה נהיה חפצא של "זמן שמחתנו" שעושים קביעות של שמחה על כך, וזה כבר יותר מבטא שיש כאן "שמחה רבה".

שיחו בכל נפלאותיו

ניסים מדהימים ונפלאים היו בתקופה האחרונה בהתקפות הטילים על ארץ הקודש. עשרות טילים נפלו לתוך בתים בשעה שישבו בתוכם בני הבית [ודלא כפי שמספרים לנו אח"כ שהם שהו במקלט ולכן ניצלו. הגע בעצמך, כמה אנשים יש שיכולים לרוץ עשרות פעמים למקלט!!] ובחסידי השי"ת ששמר עליהם לא ניזוקו, אילו פינו מלא שירה כים וכו' אין אנחנו מספיקים להודות לך א' אלקינו.

ונספר כאן מעשה שידוע לי ממקור נאמן. משפחה אחת בבני ברק שהו בביתם כאשר היתה אזעקה ונפל טיל בביתם כשבני הבית נמצאים באותה עת בבית, ובניסי ניסים לא ניזוק אף אחד מבני הבית, אחת הבנות ישבה באותו זמן בבית הכסא, ולאחר הפיצוץ העז קמה לצאת משם, ואיך שקמה נפל חלון כבד שעמד מעליה, והיא קמה שניה לפני שזה נפל. והנה בני הבית מרוב בהלה יצאו מהבית וירדו למקלט, ושהו שם כעשרים דקות. לאחר מכן כשעלו לביתם הסתובבו שם אנשי "פיקוד העורף". שאלו אותם אנשי העורף, היכן הייתם עד עכשיו, אמרו להם בני הבית שהם היו במקלט. אמרו להם אנשי העורף: יש לכם נס שלא הייתם כאן בזמן נפילת הטיל...

תשובה לשאלה מעמ' ראשון

כתב הערוך השולחן (יו"ד רפז ב'): "...ומהעשרה תנאים המעכבים במזוזה אחד מהם שתהיה בפתח זה שתי מזוזות מהצדדים ומשקוף מלמעלה על גביהן וזהו דרך הפתחים מעולם כדכתיב בפתח (נראה דצ"ל 'בפסח') מצרים ונתנו את הדם על שתי המזוזות ועל המשקוף (יב ז')..." ע"כ, ועי' מנחות (לד).